

Max Shachtman

Är Ryssland en arbetarstat?

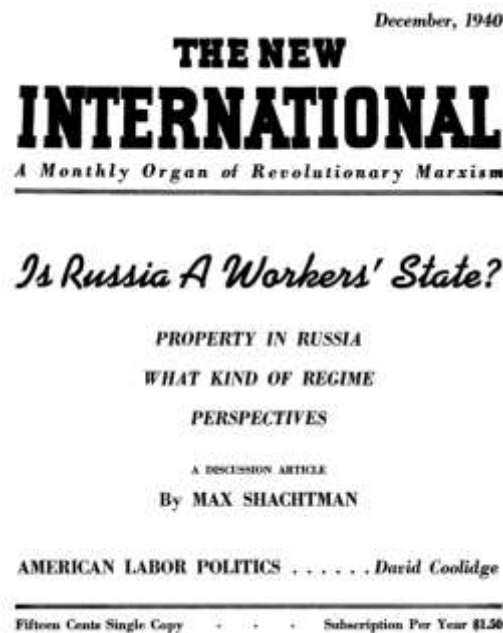
Ett diskussionsunderlag, 3 december 1940

Introduktion

Slutandet av icke-angreppspakten mellan Sovjetunionen och Nazityskland hösten 1939, vilket kort efteråt följdes av utbrottet av andra världskriget, var omskakande händelser för den revolutionära kommunistiska rörelsen och fick många att ifrågasätta om Sovjetunionen verkligen kunde betraktas som en arbetarstat.

Max Shachtman (1904-1972) var en av dem som kom fram till att det stalinistiska Sovjetunionen upphört att vara en arbetarstat. Han menade dock inte att kapitalismen återupprättats, utan att det rörde sig om ett klassamhälle av ny typ, där den härskande klassen utgjordes av den byråkrati som hade bemäktat sig den faktiska makten. Han kallade detta för *byråkratisk kollektivism*.

Det som återges nedan är Shachtmans viktigaste text där han argumenterar för sin teori om ”byråkratisk kollektivism” och polemiserar mot den trotskistiska uppfattningen (”degenererad arbetarstat”). Artikeln publicerades i tidskriften *New International*, december 1940. Eftersom Trotskij mördades i augusti 1940, hade han inte möjlighet att kommentera den.

OBS: När artikeln skrevs var fortfarande Molotov-Ribbentrop-pakten¹ mellan Sovjet och Nazityskland i kraft. Brytningen kom i juni 1941, då Nazityskland attackerade Sovjetunionen.

Se artikeln [Sovjetunionens klasskaraktär: Byråkratisk kollektivism – Burnham och Shachtman](#) av Marcel van der Linden för en redogörelse hur teorin om ”byråkratisk kollektivism” växte fram och debatten som fördes om detta.

/ MF

¹ Se [Molotov-Ribbentrop-pakten](#) av Anders Hagström, samt [Avtalstext till den tysk-sovjetiska icke-angreppspakten](#) – Red.

De förändringar av världsläget som andra världskriget lett till ställer åter den ryska frågan i förgrunden. Rysslands roll i kriget på den tyska imperialismens sida framhäver bara grundläggande tendenser i Stalins regim, vilket fått författaren att överge uppfattningen att Ryssland är en arbetarstat.

Att ”den ryska frågan” skulle fortsätta och stå i centrum inom den revolutionära rörelsen är allt annat än förvånande. I den moderna socialismens historia finns inget som kan mäta sig med den ryska revolutionen i betydelse. Det är faktiskt ingen överdrift att skriva – längre fram ska vi försöka leda detta i bevis – att denna revolution söker sin like i världshistorien.

För oss är bolsjevikrevolutionens historiska legitimitet och giltigheten av de principer som gjorde dess seger möjlig lika obestridliga. Blickar man tillbaka på det kvartssekel som gått därefter, att med en kritisk och nykter granskning av allt som hänt, återfinner vi bara en bekräftelse av de grundläggande marxistiska principer som Lenins och Trotskijs namn är förknippade med och den bedömning de gjorde av karaktären och den historiska betydelsen av den revolution de organiserade. Såväl principerna som bedömningen bör ingå i vår Internationals program.

Vår undersökning gäller något annat. Den syftar till att omvärdera karaktären och betydelsen av den ryska revolutionens och sovjetstatens urartning, kännetecknad av den stalinistiska byråkratins uppgång och triumf. Dess resultat kräver en revidering av teorin om Sovjetunionen som arbetarstat. Den nya analysen kommer, tror vi, att bättre harmoniera med partiets och Internationals program, stärka detta i de flesta viktiga avseenden och rensa bort enbart det som svarade mot gårdagens verklighet, men som inte längre gör det.

I vår analys är det nödvändigt att ifrågasätta Leo Trotskij, samtidigt som vi till stora delar baserar oss på hans arbeten. Ingen har ens varit i närheten av honom när det gäller vidden och djupet i hans bidrag till förståelse av problemet Sovjetunionen. I en annan mening är det också så att hans arbete med att analysera Sovjetrepublikens förfall är lika betydelsefullt som hans insatser för att skapa denna republik. Det mesta av vad vi har lärt oss om Ryssland, och kan förmedla till andra, har vi lärt från Trotskij. Han lärde oss också nödvändigheten av att kritiskt omvärdera varje avgörande steg och att också på teorins område återvinna det som redan erövrats eller i motsatt fall att göra oss av med det som en gång varit klart fastställt men som visat sig vara svaga punkter. Teorins trädgård kräver kritisk odling, nytillskott men också att ogräs rensas ut.

Vilka nya händelser, vilka grundläggande förändringar, har skett som motiverar att vi reviderar vår bedömning av Sovjetunionens klasskaraktär? I viss mening är frågan irrelevant. Vår nya analys och slutsatser skulle objektivt ha sina fel och förtjänster oavsett vem som står som undertecknare. När det gäller denne författare, om frågan nu måste besvaras, är revideringen ett resultat av omsorgsfulla studier som både vänner och motståndare enträget yrkat på under den senaste tvisten inom Internationals amerikanska sektion. Andra världskrigets utbrott gav upphov till tvivel rörande riktigheten i vår traditionella syn, även om det inte medförde några grundläggande förändringar i Sovjetunionen som sådant. Tvivel och osäkerhet kan emellertid inte fungera som program och inte ens som fruktbar grund för diskussioner. Även om författaren till denna artikel framförde synpunkter på de aspekter av den omstridda frågan där han hade bestämda uppfattningar om, så deltog han inte i debatt om den del av frågan som handlade om Sovjetunionens klasskaraktär. Workers' Partys² grundningskongress blev

² Workers' Party var det parti som Shachtman m fl grundade efter splittringen av det trotskistiska Socialist Workers Party våren 1940. Inställningen till Sovjetunionen var avgörande när det gällde denna splittring. Trotskijs viktigaste inlägg i debatten om dessa frågor (som fördes under 1930-40) finns samlade i [Till marxismens försvar](#). Se även James P Cannons [Kampen för ett arbetarparti](#). – Red

inledningen till en sådan diskussion och under omständigheter som var befriade från den otäcka stämningen av hets, rituellt frasmakeri, stridslysten okunnighet och fraktionsmässigt raseri som rådde inom partiet innan vi uteslöts och splittringen ägde rum. Författaren har sedan haft tillfälle att undersöka och fundera över frågan, kanske inte så mycket som hade varit önskvärt, men i varje fall tillräckligt. ”Teori är ingen växel, som man när som helst kan lösa in hos verkligheten mot betalning”, skrev Trotskij. ”Om en teori slår fel måste vi revidera den eller fylla ut dess luckor. Vi måste komma underfund med de reella sociala krafter, som givit upphov till kontrasten mellan sovjetisk verklighet och de traditionella marxistiska begreppen.” Vi måste revidera vår teori att Ryssland är en arbetarstat. Vad som hittills diskuterats informellt och utan ordnade former måste nu bli föremål för seriös och ordnad debatt. Denna artikel är ett bidrag till detta.

Nationaliserad egendom och arbetarstaten

Sammanfattningsvis har vi traditionellt haft följande syn på Sovjetunionen:

Samhällsregimens karaktär avgörs först och främst av egendomsförhållandena. Nationaliseringen av jorden och industrins produktions- och utbytesmedel, och statens monopol på utrikeshandeln, utgör den sovjetiska samhällsordningens grundvalar. De klasser som exproprierades av Oktoberrevolutionen, liksom de borgerliga elementen och den nybildade borgerliga delen av byråkratin, kan bara återupprätta ett privat ägande av mark, banker, fabriker, verkstäder, järnvägar etc., med hjälp av en kontrarevolutionär omvälvning. Dessa egendomsförhållanden utgör basen för klassförhållandena, och avgör för oss Sovjetunionens karaktär som en proletär stat. (Trotskij, *Problemen under Sovjetunionens utveckling*)³

Men det är inte någon arbetarstat i abstrakt mening. Det är en degenererad, sjuk, en arbetarstat som hotas inifrån. Degenereringen består i att all politisk makt i staten beslagtagits av en reaktionär, totalitär byråkrati med Stalin i ledningen. Samtidigt som byråkratin *politiskt* utgör en antisovjetisk bonapartistisk diktatur, försvarar den ändå, enligt Trotskij, på sitt eget mycket dåliga vis arbetarklassens *sociala* makt. Denna makt uttrycks genom att den upprätthåller den nationaliserade egendomen. I det borgerliga samhället har vi haft fall där kapitalismens samhällliga makt bevakats av alla sorters politiska regimer – demokratiska och diktatoriska, parlamentariska och monarkistiska, bonapartistiska och fascistiska. Ja, inte ens under fascismen är byråkratin en separat härskande klass, oavsett hur irriterande dess makt än må vara för bourgeoisien. Så förhåller det sig också i Sovjetunionen. Byråkratin är en kast, inte någon klass. Som alla byråkratier tjänar den en klass. I detta fall verkar den – än en gång dåligt – för att upprätthålla proletariats samhällliga makt. Men på samma gång försvagar och undergräver den denna makt. För att trygga arbetarstatens utveckling mot socialism måste byråkratin störtas. Dess totalitära karaktär utesluter att den kan avlägsnas genom en mer eller mindre fredlig reform. Därför kan den bara avskaffas genom en revolution. Men denna revolution kommer till sitt väsen inte att vara social utan politisk. Den kommer att återställa och utvidga arbetardemokratin, men den kommer inte åstadkomma några grundläggande samhällliga förändringar, inga grundläggande förändringar av egendomsförhållandena. Egendomen kommer också fortsättningsvis att vara statlig.

Vi har ovan sammanfattat den grundläggande inställning vi hittills haft gemensamt med Trotskij, samtidigt som vi för tillfället utelämnat Trotskijs analys av den stalinistiska byråkratins ursprung och uppgång som ju skildrats i detalj i [Den förrådade revolutionen](#).

Vi har ovan sammanfattat den grundläggande ståndpunkt vi hittills haft gemensamt, och för tillfället utelämnat Trotskijs analys av hur den stalinistiska byråkratin växte fram vilket ju i

³ [Problemen under Sovjetunionens utveckling](#), 4 april 1931

detalj skildrats i [Den förrådade revolutionen](#). När det gäller att fastställa Sovjetunionens klasskaraktär kan den ståndpunkt sammanfattas ännu mer kortfattat:

För att trygga utvecklingen mot socialism är nationaliserad egendom nödvändigt men inte tillräckligt – det behövs en revolutionär proletär regim i landet, samt gynnsamma internationella förhållanden (att proletariatet segrar i mer utvecklade kapitalistiska länder). För att karakterisera Sovjetunionen som en arbetarstat är förekomsten av nationaliserad egendom nödvändig och tillräcklig. Den stalinistiska byråkratin utgör en kast. För att bli en härskande klass måste den införa nya egendomsformer.

Bortsett från parollen om revolution, i motsats till reformer, som bara har några år på nacken i vår rörelse, var detta i allt väsentligt den ståndpunkt som försvarades av Trotskij och den trotskistiska rörelsen i över 15 år. Den stora artikel om Ryssland Trotskij skrev strax efter krigsutbrottet innebar, enligt vår uppfattning, den första – och verkligt enorma – motsägelsen i den frågan. Nu var det inte så att Trotskij övergav teorin om Sovjet som en degenererad arbetarstat. Tvärtom slog han fast det igen. Men samtidigt öppnade han för en teoretisk möjlighet som på ett avgörande sätt bestred denna teori – eller närmare bestämt motiveringen för hans teori – om sovjetstatens klasskaraktär.

Om inte proletariatet kommer till makten under den kommande perioden, och civilisationen försvagas än mer, kan de underliggande kollektivistiska tendenserna i det kapitalistiska samhället att leda till ett nytt utsugarsamhälle som styrs av en ny byråkratklass – som är varken proletär eller borgerlig. Eller om proletariatet tar makten i en rad länder för att sedan överlämna den till en privilegierad byråkrati – som den stalinistiska – visar det att det inte är självklart att proletariatet kan bli en härskande klass och det skulle då ”vara nödvändigt att med en blick bakåt i tiden slå fast, att dagens Sovjetunionen utifrån sina grundläggande kännetecken var föregångaren till en ny utsugarregim i internationell skala”.

Det historiska alternativet, om man löper linan ut, är följande: antingen är stalinregimen ett motbjudande steg tillbaka i det borgerliga samhällets omvandling till ett socialistiskt, eller så är stalinregimen det första stadiet i ett nytt utsugarsamhälle. Om den andra prognosen visar sig vara riktig, kommer naturligtvis byråkratin att bli en ny utsugande klass. Hur betryckande det andra alternativet än må vara, om världsproletariatet faktiskt skulle visa sig oförmöget att fullfölja den mission som pålagts det under tidens lopp, så skulle inget annat återstå än att erkänna att det socialistiska programmet, som baserats på det kapitalistiska samhällets inre motsättningar, slutade som en utopi. Det är självklart att ett nytt ”minimi”-program skulle krävas – till försvar av slavarnas intressen i det totalitära byråkratiska samhället.

Men finns det idag sådana obestridliga eller ens övertygande objektiva fakta, vilka skulle tvinga oss att uppege utsikten om den socialistiska revolutionen? Det är hela frågan. (Trotskij, [Sovjetunionen i krig](#), *The New International*, november 1939)

Det är inte hela frågan. Vi besvarar denna fråga med ett lika kraftfullt nej som Trotskij. Det finns inga fakta som har tillräcklig tyngd för att göra det nödvändigt att fundera på att överge det revolutionära socialistiska perspektivet. I det avseendet hade och har Trotskij helt rätt. Men själva kärnfrågan gäller inte perspektivet, utan hur man teoretiskt ska karakterisera sovjetstaten och dess byråkrati.

Innan denna artikel hade Trotskij hållit hårt på följande: 1. Nationaliserad egendom, så länge som den fortsätter att utgöra den ekonomiska basen i Sovjetunionen, gör det till en arbetarstat oavsett hur den politiska regimen ser ut och 2. Så länge som byråkratin inte skapar nya egendomsformer, och så länge som den baserar sig på nationaliserad egendom, är byråkratin varken en ny eller gammal klass, utan en kast. I *Sovjetunionen i krig* hävdade Trotskij att det var *teoretiskt möjligt* – vi upprepar, inte sannolikt, men likväl teoretiskt möjligt 1. för de nu existerande egendomsförhållandena i Sovjetunionen att fortsätta existera och ändå inte

representera en arbetarstat utan ett nytt utsugarsamhälle, och 2. att den nu existerande byråkratin i Sovjetunionen skulle kunna bli en ny utsugar- och härskande klass utan att förändra de egendomsformer och förhållanden den nu baserar sig på.

Att medge en sådan teoretisk *möjlighet* upphäver inte det revolutionära perspektivet, men det eliminerar i en handvändning, så att säga, den teoretiska basen för vår tidigare syn på Ryssland som en arbetarstat.

Att hävda att Trotskij betraktade detta alternativ som ytterligt osannolikt, att han egentligen (och det är förstås sant) inte såg någon som helst anledning att acceptera det är godtyckligt och missar poängen. I bästa fall är det likvärdigt med att säga: I grunden är Ryssland en arbetarstat eftersom basen utgörs av nationaliserad egendom och ... vårt perspektiv är fortfarande revolutionärt socialistiskt, om vi övergav detta perspektiv skulle det upphöra att vara en arbetarstat trots att dess egendomsformer i grunden är oförändrade. Eller enklare uttryckt: det är inte nationaliserad egendom som avgör sovjetstatens arbetarkaraktär och byråkratins kastkaraktär; det avgörande är vårt perspektiv.

Om Trotskijs alternativa perspektiv accepteras som teoretisk möjlighet (som vi gör, fast inte på samma sätt som han lägger fram det, men det är en annan fråga) blir det teoretiskt omöjligt i fortsättningen att hävda att nationaliserad egendom *räcker* för att definiera Sovjetunionen som en arbetarstat. Det gäller dessutom oavsett om Trotskijs alternativa perspektiv accepteras eller inte. Internationalens traditionella syn på Sovjetunionens klasskaraktär vilar på ett farligt teoretiskt misstag.

Egendomsformer och egendomsförhållanden

I sina arbeten om Sovjetunionen, och framför allt i *Den förrådade revolutionen*, talar Trotskij omväxlande om landets "egendomsformer" och "egendomsförhållanden" som om det handlade om en och samma sak. Om den nya politiska revolutionen mot byråkratin säger han: "Men vad egendomsförhållanden beträffar, skulle den nya makten inte behöva ta till revolutionära åtgärder." Om den kapitalistiska kontrarevolutionen säger han: "Trots att sovjetbyråkratin har gått långt för att återupprätta en borgerlighet, skulle den nya regimen tvingas införa i egendomsformerna och industrimetoderna inte en reform utan en social revolution."

När Trotskij talar om egendomsformer i Sovjetunionen menar han tydligen nationaliserad egendom, dvs statligt ägande av produktionsmedel och handel. Lika tydligt är det att staten fortsätter att äga produktionsmedlen och kontrollera handeln, oavsett hur mycket som stalinismen förändrat i Sovjetunionen. Vidare står det klart att ingen marxist tänker förneka att proletariatet, när det åter tar hand om rodret i Ryssland, kommer att behålla statsegendomen.

Det avgörande är emellertid inte egendomsformerna, dvs den nationaliserade egendomens existens går inte att förneka, utan just de relationer som olika samhällsgrupper i Sovjetunionen har till denna egendom, dvs *egendomsförhållandena!* Om vi kan tala om nationaliserad egendom i Sovjetunionen, så avgör det ändå inte vilka egendomsförhållanden som gäller.

Under kapitalismen ligger ägande av mark, produktionsmedel och handel i händerna på enskilda (privat eller i form av företag). Fördelningen av produktionsmedlen under kapitalismen gör att de som besitter kapital har makten i samhället, och över proletariatet, som avskilts från egendom och bara förfogar över sin egen arbetskraft. Dessa klassers relation till egendom, och därmed de samhälleliga relationer som ingås i produktionsprocessen, är uppenbar för alla intelligenta varelser.

Men staten är ett resultat av oförsonliga samhälleliga motsättningar. Den förfogar över en makt som är skild från folket, den ingriper i den rasande kampen mellan klasserna för att

förhindra att de ömsesidigt förgör varandra och för att slå vakt om samhällsordningen: "[Eftersom staten] uppstått mitt i konflikten mellan dessa klasser, så är den i regel den mäktigaste, ekonomiskt härskande klassens stat, vilken klass genom denna stat också blir politiskt härskande klass och sålunda finner nya medel att hålla nere och utsuga den förtryckta klassen", skriver Engels. Under kapitalismen företräds "den mäktigaste, ekonomiskt härskande klassen" av sin kapitalistiska borgarstat.

Viktigt att observera är att kapitalistklassens samhällseliga makt har sin grund i dess "ekonomiska övermakt", dvs dess direkta ägande av produktionsredskapen, och att denna makt avspeglas i eller kompletteras av dess politiska makt över statsapparaten, över "den allmänna rätten till våld". De båda är väl att märka inte identiska, för en bonapartistisk eller fascistisk regim kan och har berövat kapitalistklassen dess politiska makt för att kunna bevara dess samhällseliga makt om inte helt intakt så i varje fall i grunden orubbad.

Två andra kännetecken på borgerliga egendomsförhållanden och den borgerliga staten är värda att beakta.

Borgerliga egendomsförhållanden och förkapitalistiska egendomsförhållanden är inte så oförenliga som när det kommer till socialistiska egendomsförhållanden. De båda första har inte bara samexisterat *relativt* fredligt under långa perioder, utan de gör det fortfarande under imperialismens tidevarv. Ett exempel på den första var den nästan sekelgamla samexistensen mellan de kapitalistiska Nordstaterna och Sydstaternas slavsamhälle i USA. Ett framstående exempel på det första är den brittiska imperialismen i Indien. Men viktigare än detta är en avgörande skillnad mellan borgarklass och arbetarklass. Kapitalistklassen hade redan omfattande ekonomisk makt innan den störtade feodalismen och, när så skedde, tillskansade den sig den nödvändiga politiska och sociala makt som gjorde den till *den* härskande klassen.

Slutligen erkänner borgarstaten högtidligt egendomsrätten, dvs den ger juridisk form åt (och försvarar i enlighet med detta) det som borgarklassens ägande av kapitalet redan i praktiken fastställt. Kapitalistklassens samhällseliga makt består i grunden av att den äger produktionsredskapen, dvs i vad som ger den dess "ekonomiska övermakt" och *därmed* kontrollen över staten.

Hur ligger det till med proletariatet, med dess stat och de egendomsformer och egendomsförhållanden som är unika för detta? Den unga bourgeoisie förmådde utveckla (inom de objektiva gränser feodalismen satte upp) sina egna egendomsförhållanden redan under feodalismen och periodvis, som vi har sett, kunde den till och med dela politisk makt med en förkapitalistisk klass. Proletariatet kan inte göra något liknande under kapitalismen, om vi bortser från de utopister som fortfarande drömmer om att utveckla socialismen mitt under kapitalismen genom "producentkooperativ". Just på grund av sin situation i det gamla samhället har proletariatet ingen egendom under kapitalismen. Arbetarklassen uppnår ekonomisk övermakt *först* efter att ha erövat den politiska makten.

Vi såg redan ovan (heter det i *Kommunistiska Manifestet*), att det första steget i arbetarrevolutionen är att höja proletariatet till härskande klass, eröva demokratin. Proletariatet kommer att begagna sin politiska makt till att så småningom frångå bourgeoisie allt kapital och centralisera alla produktionsinstrument i statens d.v.s. i det som härskande klass organiserade proletariatets händer samt fortast möjligt öka mängden av produktionskrafter.

Därmed har proletariatet, just genom sin ställning i det nya samhället, fortfarande inte någon egendom, dvs det har ingen egendom i den mening feodalherren eller kapitalisten hade det. Det var och förblir en egendomslös klass! Det erövrar statsmakten. Den nya staten är helt enkelt proletariatet organiserat som härskande klass. Staten exproprierar de privata ägarna av mark och kapital, och ägandet av mark och produktionsmedel och handel överförs till *staten*. Därigenom har staten upprättat nya egendomsformer – nationaliserad eller statlig eller kollek-

tiv egendom. Den har också infört nya egendomsförhållanden. Vad beträffar proletariatet har det en i grunden ny relation till egendom. Det avgörande är att arbetarklassen har kommandot över denna statsägda egendom *på grund av* att staten är proletariatet organiserat som härskande klass (genom dess sovjeter, armé, domstolar och institutioner som parti, fackföreningar, fabrikskommittéer, osv). Där har vi problemets kärna.

Bourgeoisins välde under kapitalismen grundas på dess ägande av de avgörande redskapen för produktion och handel. Därav dess samhällliga makt, därav borgarstaten. Proletariatets samhällliga makt kan inte komma till uttryck genom privat ägande av kapital, utan bara genom dess "ägande" av staten i vars händer all avgörande ekonomisk makt är koncentrerad. Därmed ligger dess samhällliga makt i dess politiska makt. I det borgerliga samhället kan de två vara och är åtskilda, i den proletära staten är de oskiljaktiga. Trotskij säger ungefär samma sak när han påpekar att till skillnad från privategendomen "är de egendomsförhållanden, som kommit med den socialistiska revolutionen, odelbart knutna till den nya staten som sin fasta borg". (*Den förrådada revolutionen*) Men av detta följer i själva verket vad som inte följer av Trotskij's analys. Proletariatets förhållande till egendom, till den nya kollektiva egendomen, är oskiljaktigt knutet till dess förhållande till staten, dvs till den politiska makten.

Men om vi ägnar oss åt de juridiska aspekterna kommer vi inte ens i närheten av problemets kärna. I en borgerlig stat skulle det mer eller mindre räcka. Vi måste vara medvetna om att statens juridiska erkännande av privat äganderätt svarar exakt mot den påtagliga ekonomiska och sociala verkligheten. Ford och Dupont äger sina fabriker ... och sina kongressledamöter. Krupp och Schröder äger sina fabriker ... och sina deputerade. I Sovjetunionen är proletariatet herre över egendomen bara om det är herre över den stat som är dess fasta borg. Bara den sortens herravälde kan särskilja det som härskande klass. "Överförandet av fabriker till staten ändrade endast arbetarens situation juridiskt", påpekade Trotskij helt riktigt. Och sedan: "Sett ur egendomsrätten till produktionsmedlens synpunkt tycks skillnaderna inte alls existera mellan marskalken och tjänsteflickan, direktören för en trust och en grovarbetare, sonen till en folkskommisarie och det hemlösa barnet" (*a.a.*) Just det! Och varför inte? Under kapitalismen bestäms skillnaden mellan trustchefens och daglönarens relationer till egendomen, och framgår även tydligt, av att den förre är ägare till kapital och den senare äger bara sin arbetskraft. I Sovjetunionen bestäms inte skillnaden i relationer till egendom, eller blir märkbar, mellan de sex kategorier som Trotskij räknar upp utifrån ägandet av grundläggande egendom, utan just i vilken grad någon av dem och alla "äger" den stat som all samhälllig egendom tillhör.

Staten är en politisk institution, ett vapen för organiserat våld för att upprätthålla ett klassvälde. Den ägs inte som ett par sockor eller en fabrik; den kontrolleras. Ingen klass – ingen modern klass – kontrollerar den direkt bl a därför att den moderna staten är för komplex och överallt närvarande för det ska gå att manipulera den på samma sätt som ett stadsmöte i 1600-talets New England. En klass kontrollerar staten indirekt, via sina representanter, dess auktoriserade delegater.

Bolsjevikrevolutionen lyfte upp arbetarklassen till ställningen som den härskande klassen i landet. Som Marx, Engels och Lenin hade förutsett visade sig proletariatets erövring av statsmakten omedelbart vara "något som inte längre egentligen är en slags stat". I stället för "speciella enheter av beväpnade män" skilda från folket uppstod ett folk i vapen. I stället för en korrupt och byråkratisk parlamentarisk apparat, de demokratiska sovjeterna som omfattade tiotals miljoner. Under den svåraste tiden, under krigskommunismens stränga period, var staten "proletariatet organiserat som härskande klass" – via sovjeterna, via fackföreningarna, via det levande revolutionära proletära kommunistpartiet.

Den stalinistiska reaktionen, vars orsaker och utveckling Trotskij tecknat på ett mer lysande sätt än någon annan, bestod i att varje finger som arbetarklassen använde för att kontrollera

sin stat med klipptes av. Och den byråkratiska kontrarevolutionens seger innebar också slutet för arbetarklassens makt. Sovjeterna tömdes på innehåll för att sedan formellt sopas bort via dekret. Fackföreningarna omvandlades till slavdrivare som svängde med piskan över arbetarklassen. Arbetarkontrollen på fabriker försvann för över ett decennium sedan. Folket förbjöds att bära vapen, till och med icke-explosiva vapen – det var ju folkets innehav av vapen som Lenin hade betecknat som själva kärnan i frågan om staten! Milissystemet ersattes av en armé skild från folket. Kommunistiska ungdomsförbundet förbjöds formellt att blanda sig i politiken, dvs att bry sig om hur det gick med staten. Kommunistpartiet plundrades, alla bolsjeviker där knäcktes, fängslades, deporterades och till sist avrättades. Hur absurd är inte allt socialdemokratisk jämmer om ”enpartidiktaturen” i ljuset av detta! Det var just detta parti, medan det ännu var i livet, som utgjorde den sista kanalen där den sovjetiska arbetarklassen kunde utöva politisk makt.

I sin artikel om Ryssland 1931 skrev Trotskij:

Att den nuvarande sovjetstaten erkänns som en arbetarstat betyder inte bara att bourgeoisien kan erövra makten enbart genom väpnat uppror, utan också att Sovjetunionens proletariat inte sålt ut möjligheten att få byråkratin att underordna sig, att väcka liv i partiet igen och att återställa diktaturens regim utan en ny revolution, med *reform* som metod och längs *reformens* väg.

Alldeles riktigt. Och tvärtom, när det sovjetiska proletariatet slutgiltigt förlorat möjligheten att få byråkratin att underkasta sig genom reformer, och bara hade revolutionens vapen att tillgå, borde vi ha upphört att karakterisera Sovjetunionen som en arbetarstat. Även om det är i senaste laget är det nödvändigt att göra detta nu.

Den politiska exproprieringen av proletariatet, som Internationalen talat om, i enlighet med Trotskij's analys – innebär inget mindre än att arbetarnas klassherravälde krossats, att Sovjetunionen upphört vara en arbetarstat. Beträffande tidpunkten – den stalinistiska kontrarevolutionen har inte varit lika dramatisk och symbolmättad som franska revolutionen eller den bolsjevikiska resningen – och krossandet av klassherraväldet kan sägas ha kulminerat med det fysiska förintandet av de sista bolsjevikerna.

En förändring av klassherraväldet, en revolution eller kontrarevolution, utan våld, utan inbördeskrig, gradvis? Trotskij har kritiserat de som försvarat ett sådant synsätt för ”reformism-baklänges”. Kritiken kan vara giltig även i vårt fall, bortsett från det faktum att den stalinistiska kontrarevolutionen var nog så våldsamt och blodigt. När bolsjevikerna tog makten skedde det så gott som utan blodspillan och utan våld. Omfattningen och längden av det inbördeskrig som följde bestämdes av styrkan, kraftfullheten och inte minst av den internationella imperialistiska hjälp som de störtade klasserna fick. Den relativa *ensidigheten* i det inbördeskrig som beledsagade stalinisternas kontrarevolution bestämdes av massornas så ofta konstaterade passivitet, deras trötthet, att de misslyckades med att få internationell hjälp. Trots detta gick Stalins väg till makten genom floder av blod och över berg av dödsfall. Varken stalinisternas kontrarevolution eller bolsjevikernas revolution åstadkoms genom gradvisa reformer.

När byråkratin grep statsmakten innebar det att de egendomsförhållanden som upprättas av bolsjevikrevolutionen krossades.

Byråkratin: Kast eller klass?

Om arbetarna inte längre är den härskande klassen och Sovjetunionen inte längre någon arbetarstat och om det inte finns någon kapitalistklass med privategendom som härskar i Ryssland, vilken är då statens klasskaraktär och vad exakt är den byråkrati som dominerar?

Hittills har vi kallat den stalinistiska byråkratin för kast och förnekat att den skulle utgöra en klass. I september i fjol erkände emellertid Trotskij att en definition av den som en kast inte har ”en strikt vetenskaplig karaktär. Dess relativa överlägsenhet ligger i att termens provisoriska prägel är uppenbar för alla, eftersom det aldrig skulle falla någon in att identifiera moskvaoligarkin med brahminernas hindukast”. Med andra ord kallas den kast inte på grund av att den är en kast – den gamla marxistiska definitionen av kast skulle knappast stämma in på Stalin & Co – utan för att den inte är en klass. För att inte dispyten ska ”urarta till en strid om ord” låt oss se om vi inte kan komma närmare en vetenskaplig definition än den som vi haft tidigare.

Bucharin definierade samhällsklass som ”helheten av de personer, som i produktionen spelar samma roll, som i produktionsprocessen står i samma förhållanden till de andra, varvid dessa förhållanden också finner sitt uttryck i sakerna (arbetsmedlen)”.⁴ Enligt Trotskij definieras en klass genom ”sin självständiga roll i ekonomins allmänna struktur och sina självständiga rötter i samhällets ekonomiska grundval. Varje klass ... utformar sina egna speciella egenomsformer. Byråkratin saknar alla dessa sociala drag”.⁵

Rent allmänt skulle båda definitionerna duga. Men inte som ett fullständigt osvikligt test för alla klasser i alla klassamhällen.⁶

Marxismens definition av klass har helt klart vidgats av Engels (se fotnoten) till att inkludera en samhällsgrupp ”som inte deltar i produktionen”, utan gör sig själv till ”oumbärlig förmedlare mellan två producenter” för att utsuga båda. De köpmän som Engels definierar som klass omfattas varken mer eller mindre av Trotskijs eller Bucharins definitioner än den stalinistiska byråkratin (förutom att denna byråkrati helt klart medverkar i produktionsprocessen). Men det ovedersägliga faktum att byråkratin inte avskaffat statsegendomen räcker inte för att den inte ska kunna betecknas som klass, även om det gäller inom vissa gränser, som vi ska se. Men det har framförts invändningar mot detta:

Om detta bonapartistiska byke är en klass, innebär det att det inte är ett missfall utan ett livskraftigt barn av historien. Om dess plundrande parasitism är ”utsugning” i termens vetenskapliga betydelse, innebär det att byråkratin har en historisk framtid som den härskande klass som är oundgänglig för det givna ekonomiska systemet. (Trotskij, ”Igen och återigen om SSSR:s natur”, *The New International*, februari 1940⁷).

⁴ Bucharin, [Den materialistiska historieuppfattningen](#), Åttonde kapitlet: Klasser och klasskamp – Red

⁵ Trotskij, [Sovjetunionens klasskaraktär](#)

⁶ Även om, t ex, köpmännen inte skulle stämma in på de två kriterierna ovan betecknade Engels dem som klass. ”Civilisationen befäster och stegrar alla dessa arbetsdelningar, som förefinnes, i synnerhet genom skärpning av motsättningen mellan stad och land (varvid staden ekonomiskt kan behärska landsbygden, såsom under forntiden, eller också landsbygden staden, som under medeltiden) och tillfogar därtill en tredje, för densamma utmärkande arbetsdelning av avgörande betydelse: den skapar en klass som inte mer sysselsätter sig med produktionen utan blott med produktutbyte – köpmännen. Alla hittillsvarande ansatser till klassbildning hade ännu uteslutande att göra med produktionen. De delade upp de människor som deltog i produktionen, i ledande och utförande, eller också producenter i större eller mindre skala. Här uppträder för första gången en klass, som utan att ta någon som helst andel i produktionen helt och hållet erövrar ledningen av produktionen och ekonomiskt underkastar sig producenterna, gör sig till oundgänglig förmedlare mellan två producenter som utsuger dem båda. Under förevändning att befria producenterna från utbytets möda och risk, att utvidga avsättningen för deras produkter till avlägsna marknader oh därmed bli den nyttigaste klassen bland befolkningen, utbildas en klass av parasiter, verkliga samhälleliga snyltdjur, vilken som lön för synnerligen ringa verkliga prestationer skummar grädden av såväl hemlandets som den utländska produktionen, snabbt hopar enorma rikedomar och motsvarande samhälleligt inflytande och just därför under civilisationens period är kallad till ständigt ny ära och ständigt större behärskande av produktionen, tills den slutligen också själv skapar en egen produkt – de periodiska handelskriserna.” (Engels, *Familjens, privategendomens och statens ursprung*).

⁷ Artikeln ingår i samlingen [Till marxismens försvar](#) – Red

Är den stalinistiska byråkratin ”en härskande klass som är oundgänglig” för det ekonomiska systemet i Sovjetunionen, eller är den inte det?

Denna fråga – förutsätter det som ska bevisas! Denna fråga – undviker frågan! Frågan är just: vad är det *aktuella* ekonomiska systemet? För det aktuella systemet – de egendomsförhållanden som kontrarevolutionen upprättat – är den stalinistiska byråkratin en oundgänglig härskande klass. Beträffande det ekonomiska systemet och de egendomsförhållanden som bolsjevikrevolutionen åstadkom (och där den stalinistiska byråkratin ingalunda var den oundgängliga härskande klassen) – är ju just det som förstörts av den byråkratiska kontrarevolutionen! Frågan om huruvida byråkratin är oundgänglig för den ”sovjetiska ekonomin” kan därför bara besvaras med både Ja och Nej.

För att ställa samma fråga lite annorlunda. Är byråkratin en ”historiskt slump”, ett missfall, eller livskraftig och nödvändig, måste svaret ges i samma anda. Den är en historisk nödvändighet – ”en följd av järnlagen om att ge liv åt och understödja en privilegierad minoritet så länge det är omöjligt att trygga verklig jämlikhet” (*Den förrådade revolutionen*). Den är ingen historisk slump av det goda skälet att den har klara historiska orsaker. Den är inte en väsentlig del av ett samhälle som vilar på kollektivt ägande av produktionsmedel och varuutbyte på samma sätt som kapitalistklassen är en del av ett samhälle som vilar på kapitalistisk egendom. Snarare är den resultatet av en rad omständigheter, främst att den proletära revolutionen inträffade i det outvecklade Ryssland och inte fick stöd och därmed räddades av revolutioner i *utvecklade* länder. Även om dess konkreta kännetecken inte gör det möjligt att beteckna den som en livskraftig och oundgänglig härskande klass på samma sätt som den historiska kapitalistklassen, kan vi och vi gör det också, beteckna den som en härskande klass vars totala kontroll över staten nu garanterar dess politiska och ekonomiska makt i landet.

Det är intressant att notera att sovjetbyråkratins utveckling och omvandling i arbetarstaten – Lenins och Trotskijs stat – skiljer sig ganska mycket från och till och med är helt annorlunda än kapitalistklassens utveckling i dess stat.

Apropå övergången från kapitalistisk direktör till kapitalister *och* direktörer skrev Marx:

Detta arbete med uppsikt och ledning, som uppkommer ur den antagonistiska karaktären av kapitalets herravälde över arbetet och som därför är gemensamt för alla produktionsätt som vilar på klassmotsättning, är direkt och oskiljaktigt förenat, även i det kapitalistiska systemet, med de produktiva funktioner som allt kombinerat samhälligt arbete pålägger enskilda individer som speciellt arbete... Gentemot penningkapitalisten är industrikapitalisten arbetare men arbetar som kapitalist, d.v.s. som exploitör av andras arbete. Den lön han gör anspråk på och får för detta arbete, är precis lika med den kvantitet av andras arbete som han tillägnar sig och direkt avhängig arbetets exploateringsgrad, men inte av den ansträngning som denna exploatering kostar honom och som han mot en måttlig betalning kan övervälta på en direktör... Överhuvud taget har aktieföretagen – som utvecklas med kreditväsendet – en tendens att mer och mer skilja detta förvaltningsarbete som funktion från innehav av kapital, eget eller lånat. (*Kapitalet*, band 3)

Även om denna tendens att ur kapitalistklassen (eller arbetarklassens övre skikt) utskilja en grupp direktörer eller chefer ständigt accentueras under kapitalismen utvecklas inte denna grupp till en självständig klass. Varför? För att i den mån en direktör (dvs en höglönlönad direktör-arbetare) förändrar sin ”relation till egendomen” och blir kapitalägare träder han bara in i den redan existerande kapitalistklassen. Han behöver inte och skapar inte heller nya egendomsförhållanden. När proletariatet har makt över staten och därmed över ägandet förblir det den härskande klassen och direktörerna förblir dess redskap.

I Ryssland har utvecklingen varit helt annorlunda. Proletariatet fann sig snart ur stånd att direkt organisera ekonomin, öka produktivkrafterna och stärka produktiviteten på grund av en

rad olika omständigheter – den egna bristen på vana vid att leda företag, sköta bokföring och ordentlig redovisning, frånvaron av hjälp från teknologiskt mer utvecklade länder, osv, osv.

När det gällde industrin, gjorde Lenin på samma sätt som man gjort när det gällde att bygga upp Röda Armén, han uppmanade proletariatet att vända sig till, vilket också skedde, alla tänkbara experter – en del ur egna led, en del ur klassfiendens led, en del ur leden av sådana som i all hast anslutit sig till bolsjevikernas vinnande sida – sammantaget utgjorde det en avsevärd byråkrati. Men på grund av det revolutionära partiet, på grund av sovjeterna, på grund av fackföreningarna, på grund av fabrikskommittéerna, dvs på grund av att arbetarna styrde staten, *deras* stat, förblev denna byråkrati, hur farlig den än kunde vara och även om det handlade om ”lejda verktyg”, i tjänst hos arbetarstaten. Byråkratin i det politiska och ekonomiska livet – byråkratierna på bägge ställen tenderade att gå samman – var utsatt för kritik, gick att avsätta och stod under uppsikt av ”arbetarklassen organiserad som härskande klass”.

Hela historien om den kamp som den trotskistiska rörelsen i Ryssland förde mot byråkratin, handlade ytterst om en kamp för att förhindra att arbetarstaten skulle krossas av byråkratins växande monster, som alltmer höll på att bli till något *kvalitativt* annorlunda än arbetarstatens inhyrda hjälpredor eller någon form av byråkratisk grupp under kapitalismen. Det som vi har beskrivit som att den stalinistiska byråkratin fullständigt lagt beslag på makten var i själva verket inget annat än att byråkratin förverkligade sig som klass och tog statsmakten från proletariatet, införde sin egen statsmakt och sitt eget välde. Den *kvalitativa* skillnaden består i just detta: byråkratin är inte längre de kontrollerade och avsättbara ”direktörer och uppsyningsmän” som arbetarstaten använder i partiet, statsapparaten, industrin, armén, fackföreningarna och jordbruket, utan de äger och kontrollerar staten, som i sin tur kontrollerar den kollektiverade egendomen och som därmed blir arbetsgivare åt alla anställda, inklusive och framför allt massan av arbetare.

Situationen för den unga sovjetrepubliken (de historiska omständigheterna kring dess uppkomst och utveckling) tvingade fram den ”arbetsdelning” som beskrivits ovan, och som Lenin ofta hade synpunkter på. Medan en liknande arbetsdelning under kapitalismen inte omvandlar den härskande klassens politiska agenter till en ny klass, av skäl som angivits ovan (i första hand förhållande till kapitalistisk privategendom), tenderar den att skapa en ny klass i en stat som baseras på kollektiverad egendom, dvs i en stat som själv kontrollerar *all* samhällelig egendom.

Trotskij hade helt rätt när han talade om ”dynamiska sociala formationer (i Ryssland), som är utan föregångare och inte har några analogier”. Det är ännu mer träffande när han skriver att ”det blotta faktum att den (byråkratin) tillskansat sig den politiska makten i ett land där de huvudsakliga produktionsmedlen befinner sig i statens händer, skapar en ny och helt okänd relation mellan byråkratin och de rika i nationen”. För det som är unikt med byråkratin i Ryssland är att det inte går att hitta någon tillräckligt talande analogi med tidigare kända byråkratier i andra samhällen, som inte utvecklades till en klass utan förblev byråkratier i tjänst hos en klass.

Vad Trotskij omtalar som den avgörande teoretiska nyckeln för att kunna förstå läget i Ryssland är det anmärkningsvärda stycke av Marx som han citerar i *Den förrådada revolutionen*: ”[En] utveckling av produktionskrafterna ... [är] en absolut nödvändig praktisk förutsättning (för kommunismen) därigenom att den utan den skulle bara fattigdomen bli allmän, dvs om alla levde i *nödtorft* skulle också striden om det nödvändigaste upprepas och all gammal skit återupprättas.”

Från allra första början upprepade Lenin och Trotskij: i det efterblivna Ryssland går det inte att bygga socialismen utan hjälp från mer utvecklade länder. Före revolutionen, 1915, hade

Trotskijs klargjort sin uppfattning – något stalinisterna aldrig förlät honom för – att utan hjälp från proletariatet i väst kunde de ryska arbetarna inte ha några förhoppningar om att sitta kvar vid makten särskilt länge. Den hjälpen uteblev, på grund av den internationella socialdemokratins, senare med benäget bistånd av stalinisterna. Men Lenins och Trotskijs förutsägelser besannades. Arbetarna i Sovjetunionen var oförmögna att behålla makten. Att de skulle förlora den på ett speciellt sätt, oförutsett och till och med oförutsägbart, – inte på grund av att borgarna återtog makten, utan i form av en kontrarevolutionär byråkrati som baserade sig på den nya kollektiva egendomsformen – är sant. Men makten förlorade de. Den gamla skiten återkom – i ny och hittills okänd form, en ny *byråkratklass* välde. En klass som alltid funnits och som alltid kommer att finnas? Alls inte. ”Klass” framhöll Lenin i april 1920, ”är ett begrepp som tar form i kampen och under utvecklingens gång”. Detta är särskilt viktigt att beakta med tanke på hur den stalinistiska byråkratin under kampen utvecklades till en klass. Här är det särskilt viktigt att inte bara i förbigående notera (på grund av dess djupa betydelse) att kontrarevolutionen, precis som den revolution som föregick den, fick inse, som Marx konstaterat om proletariatets maktövertagande under ”Pariskommunen” att det inte ”gick att bara ta över den existerande statsapparaten och använda den för egna syften”. Det ryska proletariatet var tvunget att *smula sönder* den gamla borgerliga staten och dess apparat och ersätta den med en ny stat, en uppsättning sovjeter, det revolutionära partiet, fackföreningar, fabrikskommittéer, miliser, osv. För att ta makten och införa sitt eget välde var den stalinistiska kontrarevolutionen i sin tur tvungen att smula sönder den proletära sovjetstaten – just de sovjeter, det parti, de fackföreningar, de fabrikskommittéer, det milissystem, ”folket i vapen”, osv. Den tog inte, och kunde inte, ”ta över” det existerande statsmaskineriet och använda det för egna syften. Den smulade sönder arbetarstaten och ersatte den med en totalitär stat av byråkratisk kollektivism.

Därmed tvingade den oss att till vår teori bl a tillfoga detta begrepp: Precis som det är möjligt att ha olika klasser som härskar i samhällen baserade på privategendom är det också möjligt att ha mer än en klass som härskar i ett samhälle som är baserat på kollektiv egendom – närmare bestämt, arbetarklassen och byråkratin.

Kan denna nya klass se fram emot en lika lång livslängd som, t ex, kapitalistklassen? Vi ser ingen anledning att tro det. I hela det moderna kapitalistiska samhället, så våldsamt sönderslitet av sina motsättningar, går det att tydligt urskilja en tendens till kollektivism, det enda sätt på vilket mänsklighetens produktivkrafter kan utvidgas och därmed rikligt tillgodose de mänskliga behov som är förutsättningen för en blomstrande ny civilisation och kultur. Men det finns ingen grund för att tro att denna tendens ska materialiseras i form av ”byråkratisk kollektivism” i universell skala. ”Den ovillkorliga utvecklingen av produktivkrafterna i samhället hamnar ständigt i konflikt med det inskränkta målet, självtillväxten av existerande kapital.” Den revolutionära kampen mot det kapitalistiska produktionsättet, som triumferat i de länder som redan uppnått en hög ekonomisk utvecklingsnivå, bl a ökning av arbetsproduktiviteten, tenderar att gå i socialistisk riktning. De omständigheter som gjorde att Sovjetryssland lämnades isolerat, beroende av sina egna begränsade resurser, och som därmed orsakade den ”allmänna brist”, som underlättade den byråkratiska kontrarevolutionens seger, kommer bara, och kan bara, bemästras genom att orsakerna bemästras – nämligen den kapitalistiska inringningen. Den sociala revolution som kommer att innebära dödsdomen över kapitalistisk imperialism och befriande av de undertryckta, förkvävda produktivkrafterna och göra slut på bristen och eländet för massorna i väst och för själva grunden till stalinismens elände i Sovjetunionen.

Samhällsliv och utveckling gick långsamt och långdraget under feodalismen. Under kapitalismen ökades takten avsevärt och saker som tagit decennier under feodalismen krävde bara några år under kapitalismen. Det internationella samfund som upplevt världskrig och socialis-

tiska revolutioner ser att man nu nått en takt som saknar motstycke i historien. Alla händelser och företeelser tenderar att pressas samman tidsmässigt. Uppgången för den sovjetiska byråkratin och dess snara fall kräver att vi anger gränserna för dess utveckling, som vi framhållit ovan, just för att kunna särskilja den från mer grundläggande klasser i historien. Det görs kanske bäst om vi definierar den som den härskande klassen i ett instabilt samhälle, som redan utgör en boja för dess utveckling.

Stalinistisk byråkrati – fascistisk byråkrati

Det som redan har sagts borde räcka för att indikera likheterna mellan de stalinistiska och fascistiska byråkratierna, men framför allt de djupa sociala och historiska skillnaderna mellan dem. Enligt vår analys är alla analyser som försöker jämföra stalinism med fascism lika ytliga som någonsin.

Trotskijs karakteristik av de båda byråkratierna som ”symmetriska” är ovedersäglig, men bara inom de gränser som han omgav begreppet med, nämligen att båda är resultatet av samma oförmåga hos proletariatet i väst att lösa den samhällsliga krisen genom en social revolution. För föra resonemanget vidare är de identiska, men åter bara inom väldefinierade gränser. Den politiska regimen, härskartekniken, den välutvecklade demagogin, det ändlösa terrorsystemet – så ser huvuddragen ut i Hitlers och Stalins totalitarism, där en del gått längre hos den senare. Men här upphör emellertid likheterna också.

Utifrån vår gamla analys och teori förblev Sovjetunionen en arbetarstat trots dess politiska regim. I korthet hävdade vi att precis som kapitalismens samhällsliga makt, den kapitalistiska staten, kunde bevaras under olika politiska regimer – republik, monarki, militärdiktatur, fascism – kunde också proletariatets samhällsliga makt, arbetarstaten, också upprätthållas under olika politiska regimer – sovjetdemokrati, stalinistisk totalitarism. Går det då ens att tala om en ”kontrarevolutionär arbetarstat”? var den fråga Trotskij ställde tidigare i år. Och hans svar var, ”det finns två fullständigt kontrarevolutionära arbetarinternationaler” och då kan man också tala om en kontrarevolutionär arbetarstat. ”Till syvende och sist är en arbetarstat en fackförening som erövrat makten.” Det är en arbetarstat på grund av sina egendomsformer och den är kontrarevolutionär på grund av sin politiska regim.

Utan att här gå in på analogin mellan dagens sovjetstat och fackföreningarna är det nödvändigt att en helt igenom konsekvent hållning med det synsättet skulle kräva att Sovjetunionen betecknades som en *fascistisk arbetarstat*. Arbetarstat, än en gång, på grund av egendomsformerna och fascistisk på grund av det politiska styret. Invändningar mot detta kan bara bero på förlägenhet inför denna naturliga konsekvens.

Oavsett detta, om det inte är en arbetarstat, eller ens en fascistisk arbetarstat, så är det heller en stat som går att jämföra med Nazityskland. Låt oss förklara varför.

Fascismen, som hade sin massbas i en småbourgeoisie som blivit galen under den samhällsliga krisens faser, *inkallades medvetet till makten* av bourgeoisien för att slå vakt om dess samhällsmakt, systemet med privategendom. Skribenter som hävdar att fascismen innebar slutet för kapitalismen och införande av en ny samhällsordning, med nytt klassvälde, gör sig skyldiga till en abstrakt och statisk syn på kapitalismen, eller närmare bestämt en idealisering av kapitalismen som för evigt identisk med vad den var under sötebrödsdagarna av organisk rörelse uppåt, under dess ”demokratiska” fas. Inför hotet om en proletär revolution som både skulle göra slut på kapitalismens motsättningar och det kapitalistiska väldet valde bourgeoisin irritationsmomentet med en fascistregim som kunde trycka ned (inte avskaffa!) dessa motsättningar och bevara kapitalisternas makt. Med andra ord, när *degenerationen* nått ett visst stadium blir en totalitär diktatur enda sättet av bevara det kapitalistiska systemet. Alla

historiker är överens på den punkten; att ge fascismen politisk makt – bourgeoisien övergivande av sitt politiska välde – var en medveten handling från bourgeoisien sida.

Men, hävdar en del, *efter* den tagit den politiska makten har den fascistiska byråkratin fullständigt avlövad bourgeoisien och själv blivit den härskande klassen. Vilket är exakt vad som krävs, men som inte bevisats. Systemet med privatägd egendom *förblir i stort sett intakt*. Efter att ha haft makten i Italien i mer än 18 år, och nästan åtta i Tyskland, har fascismen fortfarande inte nationaliserat industrin, för att inte tala om exproprierat bourgeoisien (exproprieringen av små delar av bourgeoisien – den judiska – har skett för att tillgodose bourgeoisien intressen i stort). Varför blir Hitler, som är så djärv på alla andra områden, plötsligt så timid när han ställs inför de ”juridiska detaljer” som det privata, eller bolagens, ägandet av produktionsmedlen utgör? Därför att det inte går att ställa dessa två mot varandra. Hans djärvhet och ”radikalism” på alla andra områden är inriktad på att bibehålla och stärka den ”juridiska detaljen”, dvs det kapitalistiska samhället – försåvitt det över huvud taget går att hålla det på fötter *i en tid då det håller på att förfalla*.

Men kontrollerar inte fascismen bourgeoisien? Ja, i viss mening. I januari 1916 skrev Lenin och Zimmerwaldvänstern:

När kriget är över kommer ett gigantiskt internationellt ekonomiskt uppsving att göra sig gällande med full kraft, då industrin på grund av allmän utmattning, arbetslöshet och kapitalbrist kommer att behöva regleras på nytt, när den förfärliga skuldsättningen hos alla stater kommer att driva dem till oerhörd beskattning och då statssocialism – militarisering av ekonomin – kommer att se ut som enda vägen ut ur de finansiella svårigheterna.

Fascistisk kontroll innebär just denna nya reglering av industrin, militarisering av ekonomin driven till sin spets.

Den kontrollerar, begränsar, reglerar, plundrar – men därigenom upprätthåller den och till och med stärker det kapitalistiska profitsystemet, låter bourgeoisien vara intakt som egendomsägande klass. Den *tryggar* profiterna för denna klass och berövar den bara den del som behövs för att upprätthålla en byråkrati och ett polisspion-system som krävs för att hålla arbetarna nere (som, det får vi inte glömma, hotar att eliminera *alla* profiter och *allt* kapital), samt den moderna militärmakt som krävs för att försvara den tyska bourgeoisien från attacker på hemmaplan och erövra nya områden att exploatera utanför de egna gränserna.

Men är inte den fascistiska byråkratin också på väg att bli en klass? I viss mening, ja, men inte någon ny klass med ny klassmakt. Tack vare att de kontrollerar statsmakten har en hel rad fascistiska byråkrater, av högre eller lägre rang, genom tvång och hot blivit chefer och aktieägare i olika företag. I synnerhet gäller detta de byråkrater som fått poster i industrin som olika sorters kommissarier. Å andra sidan har bourgeoisien förvärvat den ”goda viljan” hos de nazibyråkrater som endera arbetar inom staten eller den ekonomiska apparaten genom mutor eller genom att ge dem plats på styrelsenivå. Det pågår, så att säga, ett visst samgående mellan delar av byråkratin och bourgeoisien. Men de byråkrater som blir aktieägare och styrelseordförande blir därmed inte någon ny klass. De utgör bara en integrerad del av den bourgeoisie inom industri och finans som vi känt till rätt länge nu!

Privat ägande av kapital, denna ”juridiska detalj” som Hitler gör halt inför, är en samhällelig realitet av djupaste betydelse. Med all sin politiska makt förblir nazibyråkratin en byråkrati, delar av sammansmälter med bourgeoisien, men sammantaget håller den inte på att utvecklas till en ny klass. För detta räcker det inte med att kontrollera statsmakten. Vad byråkratins eventuella utveckling till en ny klass med egen klassmakt beträffar, så står den *själv under kontroll* av den objektiva verklighet som det privata ägandet av kapital utgör.

Hur annorlunda förhåller det sig inte med den stalinistiska byråkratin! Båda byråkratierna ”slukar, slösar med, förskingrar en betydande del av nationalinkomsten”, båda tjänar mer än folket och har privilegier som motsvarar deras samhällsställning. Men likheter i inkomst är ingen definition på en samhällsklass. I Tyskland är nazisterna inget mer än en byråkrati – förvisso oerhört mäktig men ändå bara en byråkrati. I Sovjetunionen är byråkratin den härskande klassen på grund av att den förfogar över den statsmakt som i det landet äger all samhällelig egendom.

I Tyskland har nazisterna uppnått en hög grad av oberoende genom sin kontroll av staten, men denna stat fortsätter ändå att vara ”den starkaste ekonomiska klassens stat” – bourgeoisens. I Sovjetunionen gör kontrollen över staten, den enda ägaren till samhällelig egendom, byråkratin till den mäktigaste ekonomiska klassen. Där ligger den grundläggande skillnaden mellan sovjetstaten, även under stalinismen, och alla andra *pre-kollektivistiska stater*. Skillnaden är av epokgörande historisk betydelse.

Av epokgörande betydelse, vi upprepar det, för vår analys förminskar inte med ett jota den samhälleligt revolutionära betydelsen av den proletära revolutionen i Ryssland. Sovjetunionen startade på låg nivå, en nivå som sänktes än mer av år av krig, inbördeskrig, hungersnöd och dess förstörelse, isolerad från världsekonomin, plågad av en grotesk byråkrati, och ändå kunde man uppnå en takt av ekonomisk utveckling, en ökning av produktivkrafterna som överträffade förväntningarna hos de djärvaste revolutionära tänkarna och som med lätthet fick hela världen att häpna. Detta berodde inte på några förtjänster hos den byråkrati under vars välde detta uppnåddes, utan trots det oerhörda slöseri som kännetecknade den regimen. De ekonomiska framstegen i Sovjetunionen genomfördes på basis av planering och de nya kollektivistiska egendomsformer som den proletära revolutionen infört. Vilka framsteg skulle inte ha uppnåtts om dessa nya former, och med egendomsförhållanden som anpassats till dem, också hade utsträckts till de mer utvecklade länderna i Europa och Amerika! Det får tanken att hisna.

Fascismen har för sin del till det ytterst utvecklade statsingripanden för att reglera, subventionera och kontrollera den samhällsordning *som inte utvidgar utan inskränker* det moderna samhällets produktivkrafter. Den motsatta uppfattningen som omhuldas av de som är högeligen imponerade av den tyska industriutvecklingen i en period av krigsekonomi har sin grund i ytliga och tillfälliga bedömningar. Fascismen som motor för eller broms på produktivkrafternas utveckling måste bedömas inte utifrån de ton stål för krigsändamål som produceras i Ruhrområdet, utan utifrån den betydligt mer betydelsefulla politik man bedriver i de erövrade territorierna, som den försöker omvandla från industriellt utvecklade länder till efterblivna jordbruksområden i den tyska nationella ekonomin.

Båda byråkratierna är reaktionära. Båda byråkratierna fungerar som bromsar på utvecklingen av samhällets produktivkrafter. Ingen av dem spelar någon progressiv roll, även om det i båda fallen kan vara så att den ena eller andra åtgärden har progressiv betydelse på ett abstrakt plan (Hitler har krossat särdragen i Bayern och ”befriat” Sudettyskarna; Stalin har nationaliserat industrin i Lettland). I Sovjetunionen utgör emellertid den stalinistiska byråkratin en broms och om den avlägsnades skulle det möjliggöra största tänkbara ökning av produktivkrafterna. I Tyskland däremot, precis som i andra kapitalistiska stater, är det inte byråkratin som utgör hindret, utan främst kapitalistklassen, det kapitalistiska produktionssättet.

Skillnaden består i ökade statliga ingripanden för att bevara kapitalistisk egendom och kollektivt ägande av den byråkratiske staten.

Hur ska man kortfattat och på normalt språk uttrycka skillnaden? Folk som köper konserver har rätt att kräva etiketter som gör det möjligt att skilja päron och persikor från ärtor. ”Vi försöker ofta hitta en utväg ur okända företeelser genom att ge dem välbekanta namn”,

noterade Trotskij. Men hur ska man göra om det handlar om helt nya, hittills okända företeelser, hur ska de etiketteras så att det går att beskriva deras ursprung, nuvarande skick, deras framtida utveckling och vari skillnaden och likheterna med andra företeelser består? Det är ingen lätt uppgift. Ändå kräver livet och politiken välkända, kortfattade förklaringar av samhälleliga företeelser. Det går inte att svara på frågan ”Vad är sovjetstaten?” genom att detaljerat upprepa en lång och komplicerad analys. Kravet måste tillgodoses så tillfredsställande som möjligt utifrån fallets natur.

Den tidiga sovjetstaten skulle vi, som Lenin, kalla en byråkratiskt deformerad arbetarstat. Dagens Sovjet skulle vi kalla en byråkratisk statsocialism, ett begrepp som både försöker omfatta dess historiska ursprung och hur det skiljer sig från kapitalismen och dess nuvarande avvikelse under stalinismen. Den tyska staten skulle vi kalla, till skillnad från sovjetstaten, en byråkratisk eller totalitär statskapitalism. De begreppen är varken eleganta eller helt exakta, men de får duga i brist på andra mer exakta eller bara hälften så exakta.

Försvaret av Sovjetunionen

Utifrån denna analys har grunden lagts inte bara för att undanröja motsägelser och brister i vår tidigare analys utan för att klargöra vår ståndpunkt.

Politisk eller social revolution? Även här blir det nödvändigt, utan att hamna i en lek med terminologi eller abstrakta begrepp, att eftersträva maximal exakthet. Hittills har Trotskij och Internationalen manat till politisk revolution, i motsats till social revolution, i Sovjetunionen. ”Historien har på andra håll känt inte bara sociala revolutioner, som ersatt en feodal regim med en borgerlig, utan också politiska revolutioner som, utan att rubba samhällets ekonomiska grundvalar, har sopat bort ett gammalt härskarskikt (1830 och 1848 i Frankrike, februari 1917 i Ryssland, etc.). Störtandet av den bonapartistiska kasten kommer naturligtvis att få djupgående sociala konsekvenser, men i sig självt kommer det att hållas inom den politiska revolutionens gränser.” (*Den förrådada revolutionen*). Och strax efteråt: ”Denna gång är det inte fråga om att förändra samhällets ekonomiska grundvalar, genom att ersätta vissa egendomsformer med andra.”

Under revolutionen mot den stalinistiska byråkratin kommer de nationaliserade produktionsmedlen och handeln ju också att behållas när proletariatet tagit makten. Om det är detta politisk revolution betyder, om det är allt det kan innebära, då har vi inga problem med det. Men hela vår analys har visat att den stalinistiska kontrarevolutionen, genom att gripa statsmakten, förändrade egendomsförhållandena i Sovjetunionen. När det sovjetiska proletariatet störtar byråkratin välde kommer det åter att höja sig till ställningen som härskande klass, organisera sin egen stat och åter förändra sina relationer till egendomen. Revolutionen kommer därmed inte bara att få ”djupa sociala konsekvenser”, det kommer att handla om en social revolution. Efter vad som sagts tidigare är det inte här nödvändigt att betona hur en social revolution i Tyskland eller England skulle likna en social revolution i Ryssland och i vilka avseenden de skulle skilja sig åt. I de förra fallen handlar det om att avskaffa kapitalismen och föra landet in i en ny historisk epok av kollektivism och socialism. I det senare handlar det om att krossa ett reaktionärt hinder för att det kollektivistiska samhället ska kunna utvecklas till socialism.

Villkorslöst försvar av Sovjetunionen? Parollen ”villkorslöst försvar av Sovjetunionen” utgick från att Sovjetunionen, även under Stalin och trots Stalin, inte kunde spela något annat än en progressiv roll i varje tänkbart krig med en kapitalistisk makt. Andra världskriget bröt ut, med Sovjetunionen som en av deltagarna, än som krigförande, än som ”icke krigförande”. Men ”teori är inte en sedel som man kan ta fram när som helst som betalningsmedel för verkligheten”. Den stalinistiska byråkratin och dess armé fungerade som ett ofrånkomligt inslag i den

tyska imperialismens militära kalkyler. De täckte den norra och sydöstra flanken, bidrog till att krossa Polen (och samtidigt den polska kommun som kunde ha uppstått) och för sina insatser gottgjordes man med en del av bytet. Sant är att Stalin i de erövrade områdena tog itu med att införa samma ekonomiska system som i Sovjetunionen. Men det har i sig inget absolut värde – bara ett relativt. Man kan med Trotskij säga att ”de ekonomiska förändringarna i de ockuperade provinserna ger inte ens en tiondels kompensation för detta!”

Utifrån den internationella socialistiska revolutionens intressen kan försvar av Sovjetunionen (dvs Röda armén) i detta krig bara få negativa följder. Även från det mer begränsade intresset av att slå vakt om de nya ekonomiska formerna i Sovjetunionen måste det fastslås att det inte var de som kriget gällde. Vad som gällde var och är vad Trotskij kallade ”drivkraften bakom byråkratin i Moskva ... dess vilja att utvidga sin makt, sin prestige, sina intäkter”.

Försöket att helt låta analysen av stalinismens politik under kriget till att helt få det att handla om ”rent militära” åtgärder förebyggande-defensiv karaktär (vad ”rent militära” åtgärder innebär förblir ett mysterium, eftersom det är något som varken existerar i naturen eller i samhället) är genom sin ytlighet dömt att misslyckas. Naturligtvis är alla militära åtgärder ... militära åtgärder, men att säga så leder oss inte framåt.

De allmänna politiska överväganden som fick stalinisterna att ingå en allians med Hitler (kapitulation för Tyskland av fruktan för krig, osv) har vi talat om vid mer än ett tillfälle och behöver inte upprepas här. Men det finns också djupare orsaker, som har lite eller ingenting att göra med att Stalins främsta allierade blivit den tyska fascismen. Samma orsaker skulle ha dikterat samma inriktning också om en allians, på grund av andra omständigheter, skulle ha ingåtts med de ädla demokratierna. De kan sammanfattas i den stalinistiska byråkratins lust till expansion, något som har än mindre gemensamt med Lenins politik att försöka utvidga revolutionen till kapitalistiska stater än den stalinistiska staten har gemensamt med den tidiga arbetarstaten.

Och vad är de den ekonomiska basen för denna lust till expansion, denna mycket speciella form av imperialism som ni uppfunnit, frågade man oss, ibland med överlägsna leenden, ibland med verkligt intresse för frågan. Vi känner till de oemotståndliga drivkrafterna, de inneboende motsättningarna, som leder till finanskapitalismens imperialistiska politik. Vilka är deras motsvarigheter i Sovjetunionen?

Stalinistisk imperialism är inte mer lika kapitalistisk imperialism än den stalinistiska staten liknar den borgerliga staten. På samma vis har den sina egna ekonomiska drivkrafter och inre motsättningar, som än håller den tillbaka, än driver den framåt. Under kapitalismen är syftet med produktionen att producera mervärde, profit, ”inte produkten utan merprodukten”. I arbetarstaten skedde och utvidgades produktionen för att tillgodose de sovjetiska massornas behov. För detta krävdes inte förtryck av dem själva eller andra folk, utan befrielse av folken i de kapitalistiska länderna och kolonialimperierna. I den stalinistiska staten sker och utvidgas produktionen för att tillgodose byråkratins behov, för att öka dess rikedomar, dess privilegier, dess makt. Så fort något händer försöker den bemästra de växande svårigheterna och motsättningar som den inte riktigt kan lösa genom att intensifiera utsugningen och förtrycket av massorna.

I en seriös diskussion mellan marxister behöver vi förvisso inte betona det faktum, som i fjol så energiskt förnekades av den ledande marxologen i SWP, att det fortfarande finns klasser i Sovjetunionen och att det förekommer utsugning där. Inte kapitalistisk utsugning – men inte desto mindre utsugning. ”Inkomstskillnaderna bestäms med andra ord inte bara av skillnader i individuell produktivitet, utan också genom *ett maskerat tillägnande av andras arbete*. Den privilegierade minoriteten aktieägare lever på bekostnad av den berövade majoriteten.” (*Den förrådade revolutionen* – min kurs.). Byråkratins drivkraft är att öka och utvidga detta ”maske-

rade [och ofta inte särskilt dolda] tillägnande av andras arbete”. Därmed dess benägenhet till former av utsugning som typiska för värsta sorten under kapitalismen, därmed dess lust att dominera folk i svagare och mindre utvecklade länder (om så inte är fallet med starkare och mer utvecklade länder beror det bara på avsaknad av makt, inte vilja) för att kunna utsätta dem för förtryck och exploatering av oligarkerna i Kreml. Stalins faktiska ockupation av de nordvästra provinserna i Kina är ett exempel. Ockupationen och därefter plundringen av östra Polen, av de tre baltiska staterna, av södra Finland (för att inte tala om förhoppningarna om att kunna förvärva nickelgruvorna i Petsamo), av Bessarabien och Bukovina, och i morgon kanske delar av Turkiet, Iran och Indien, är andra exempel. Vi kallar denna politik för stalinistisk imperialism.

Men är inte imperialism och imperialistisk politik bara en konsekvens av kapitalismen? Medan överproduktionskriser bara är något som gäller kapitalismen stämmer inte detta vare sig för krig eller imperialism, som är något som förekommer i en rad olika samhällen. 1917 skrev Lenin och betonade just den vetenskapliga, marxistiska användningen av begreppet:

Kriser i form av överproduktion eller ”upphörande av försäljning av varor”, om kamrat Sokolnikov insisterar på att bannlysa ordet överproduktion, är företeelser som är *exklusiva* för kapitalismen. Men krig är något som förekommer i både slavsamhällen och feodala samhällen. Imperialistiska krig förekom även under slaveritiden (kriget mellan Rom och Kartago var imperialistiskt från båda sidor), likaväl som under medeltiden och merkantilismen. Ett krig är förvisso imperialistiskt om *båda* de krigförande lägren förtrycker andra länder eller nationaliteter, och kämpar för att roffa åt sig byte och för rätten att ”förtrycka och plundra” mer än andra. ([Revision of the Party Programme](#), oktober 1917)

Med denna definition, som Lenin uppehöll sig vid på grund av att kamrat Sokolnikov gjort sig skyldig till ett ”principiellt misstag”, är det obestridligt att stalinisterna tillsammans med Hitler har bedrivit ett imperialistiskt krig för att ”förtrycka andra länder och nationaliteter” för att dela upp bytet och bestämma vem som ska ”förtrycka och plundra mer än andra”. Utifrån detta får Trotskijs uttalande i slutet av 1939 – ”Vi var och förblir motståndare till att Kreml erövrar nya territorier” – sin fullständiga och seriösa innebörd. Om Sovjetstaten i allt väsentligt vore en fackförening vid makten, med en reaktionär byråkrati i ledningen, då skulle vi inte kunna vara emot ”erövring av nya territorier” mer än vi skulle vara emot att en facklig byråkrati värvade oorganiserade arbetare som fackföreningsmedlemmar. Trots all vår opposition mot deras organiseringsmetoder har vi, vänstern, alltid *krävt* att Lewis eller Green ska organisera de oorganiserade. Analogin mellan sovjetstaten och en fackförening är inte särskilt slagkraftig ...

Teorin att den sovjetiska ekonomin är progressiv och att de krig som den stalinistiska byråkratins för mot en kapitalistisk stat därför på något mystiskt vis skulle vara progressiva är således ohållbar. Precis som fallet är med ett kolonialt eller halvkolonialt land, eller en liten nation, försvarar vi Sovjetunionen mot imperialismen när det utkämpar ett progressivt krig, dvs i denna epok ett som befrämjar den socialistiska revolutionen internationellt. När det för ett reaktionärt, imperialistiskt krig, som ”lilla Serbien” och Kina gjorde under första världskriget, intar vi den traditionella revolutionära hållningen: fortsatt klasskampen orubbligt utan hänsyn till de följder det får för den militära fronten.

Under vilka omständigheter är det tänkbart att försvara det Sovjetunionen som styrs av en stalinistisk byråkrati Här är bara ett allmänt svar möjligt. Skulle till exempel det nuvarande krigets karaktär övergå från att vara ett krig mellan olika kapitalistiska och imperialistiska läger till att vara ett krig där imperialisterna försöker krossa Sovjetunionen, då skulle världsrevolutionens intressen kräva att det internationella proletariatet försvarar Sovjetunionen. I det fallet skulle imperialismens mål, oavsett om den i detta fall skulle representeras av en eller flera makter, vara att lösa världskapitalismens kris (och därmed förlänga proletariatets plåga)

och reducera Sovjetunionen till en av flera koloniala besittningar eller intressesfärer. Trots att Tyskland besegrades i första världskriget förblev landet kapitalistiskt och de allierade gjorde allt för att vidmakthålla regimen där gentemot det revolutionära proletariatet. I det krig som nu pågår vi ser vi att det segrande Tyskland inte bara inte genomför några grundläggande förändringar i erövrade territorier, utan med vapenmakt slår vakt om det kapitalistiska systemet mot all oro och revolutionära stämningar inom proletariatet. Det finns ingen anledning att tro att en segerrik imperialism skulle låta den nationaliserade egendomen bestå i Sovjetunionen – tvärtom. Som Tyskland nu försöker göra med Frankrike skulle imperialismen sikta på att krossa alla framsteg i Sovjetunionen och reducera det till ett lite mer utvecklat Indien – en kontinent av byar. Även mot denna bakgrund framgår *den historiska betydelsen* av den nya kollektiva egendom som den ryska revolutionen ledde till som mycket värdefull. Den omvandling av Sovjetunionen som en segerrik imperialism skulle genomföra, skulle få en enorm och varaktigt reaktionär effekt på världens sociala utveckling, ge kapitalismen och reaktionen nytt andrum, försinka den revolutionära rörelsen enormt och för oviss framtid uppskjuta införandet av ett socialistiskt världssamhälle. Ur denna synvinkel och under dessa förhållanden är ett försvar av Sovjetunionen, både möjligt och nödvändigt, även under stalinismen.

* * *

Att revidera sin uppfattning i en så viktig fråga som Sovjetunionens klasskaraktär är, som denne författare själv fått inse, ingen lätt sak. Den mängd absurda anklagelser som riktats mot vår tidigare ståndpunkt gjorde att den bara blev fastare i våra sinnen och vårt program. Att förvänta sig att andra skulle ändra hållning över en natt vore både anspråksfullt och föga fruktbart. Vi har inte kommit fram till den uppfattning som skisserats ovan på ett lättvindigt eller hastigt vis. Och vi varken kräver eller förväntar oss att andra ska ansluta sig till vår ståndpunkt på det sättet. Det är emellertid rätt att kräva att den diskuteras på ett kritiskt och objektivt sätt med den enda omtanken att sanningen är vad som bäst tjänar vår gemensamma sak och att polemisk saklighet tillhör marxismens bästa traditioner.

Översättning: Björn Erik Rosin

Lästips

Teorier om Sovjetunionens karaktär

Det finns en bok som översiktligt redogör för dessa teorier och de debatter som följt i dess spår: *Western Marxism and the Soviet Union: A Survey of Critical Theories and Debates Since 1917* av Marcel van der Linden. Boken finns delvis översatt till svenska på marxistarkivet, se [Västerländsk marxism och Sovjetunionen](#). Om denna bok, se [Kritiska teorier om Sovjetunionen](#) av Paul Flewers, och [Teorier om stalinismen av Paul Le Blanc](#).

På marxistarkivet finns bl a bokavsnittet om Shachtman i svensk översättning: [Sovjetunionens klasskaraktär: Byråkratisk kollektivism – Burnham och Shachtman](#).

Se även [Till marxismens försvar](#) som är en samling artiklar och brev som Trotskij skrev under debatten inom den amerikanska sektionen 1939-40 om Sovjetunionens klasskaraktär

På marxistarkivet finns många andra texter som behandlar frågan om Sovjets klasskaraktär utifrån olika utgångspunkter. De finns samlade under rubriken: [Sovjetunionens karaktär](#)

Om Max Shachtman

George Novack: [Max Shachtman: Ett politiskt porträtt](#)